

L'ANTROPOLOGIA DE LA SALUT SALUT I MITE

Rosa Mª Boixareu

UNIVERSITAT RAMON LLULL

El mite és una veritat antropològica. Expressa la realitat humana en allò que té de real i en allò que té de fictici. El mite de la salut no és una manera de parlar sobre la salut, sinó sobre l'home. Aquest va fabricant el mite a mesura que reconeixent-se tal com és pren consciència d'allò que pot fer amb allò que és: el mite necessita ser interpretat.

A l'article, la "ciutat" és la imatge de la degeneració del sentit de la identitat humana. Però quina identitat? L'article convida el lector a seguir el seu joc: llegir, descobrir i comprendre què vol dir quan parla del mite de la salut a partir de la lectura que es fa de les dues obres que es comenten; per cert, una lectura incompleta, insuficient... Bé, potser el joc que se'ns proposa no és cap altre que discernir què significa i quin sentit té "posar arrels".

7

"Pienso que el hombre debe vivir en su patria y creo que el desarraigo de los seres humanos es una frustración que de alguna manera u otra entorpece la claridad del alma. Yo no puedo vivir sino en mi propia tierra; no puedo vivir sin poner los pies, las manos y el oído en ella, sin sentir la circulación de sus aguas y de sus sombras, sin sentir cómo mis raíces buscan en su légamo las substancias maternas."¹

Penso que l'home no pot viure sense mites; que el mite és un referent necessari per a qualsevol home i per a qualsevol època. Un món sense mites és un món en decadència, i un home sense

¹ P. Neruda, *Confieso que he vivido*, cap. VIII.

mites esdevé algú sense imaginació, sense fantasia, sense curiositat, sense capacitat per a llegir la realitat en termes de falla i transformar-la en quelcom de debò.

El mite ens situa en un passat tan llunyà i tan imprecís que hom l'entén com a inexistent. Pot referir-se a fets extraordinaris que tot sovint s'entenen com el fonament o l'origen de realitats que vivim, que sentim, que palpem. Tot sovint el mite personifica fets, situacions... D'aquí a referir-se al mite com a quelcom fals solament hi ha un pas.

Penso que el mite és fals; però fals no s'oposa a real. Diem d'algú que és fals quan allò que mostra vol amagar el que és. No deixa de ser una manera peculiar de mostrar la veritat que amaga; simplement, cal fer la lectura al revés. L'interès del mite rau, sobretot, en l'exercici d'observació i interpretació que hom fa. El mite es mou entre la ficció que allò que diu no ha succeït, i la realitat que allò a què es refereix no solament és històrica, sinó actual; podem dir que és una manera d'expressar i de pensar la realitat, però una realitat que interessa i que inquieta: la mort, la llibertat, els orígens, la salut... El mite fa menys distant el desig i la fantasia, intenta fer sensible el món del pensament, projectar en una consciència pública allò que l'individu viu en el seu interior; és representació i paraula parlada, donada, contestada..., és observació, opinió, diàleg, recreació. És l'expressió real i simbòlica de la condició humana i del seu món. És comunicació.

Hi ha moltes classes de mite, així com diferents criteris per a definir-lo². És l'home qui els fabrica, en l'intent de fer proper allò que sent com a real però que se li fa inassolible. Confegir mites, fer del referent un mite, és quelcom inherent, necessari, a l'ésser humà. Quan els nostres primers avantpassats contemplaren els fenòmens de la natura, l'embadaliment que els produïa va donar lloc al mite de la divinització d'aquests mateixos fenòmens. Quelcom fals, i alhora real; per exemple, les narracions dels déus projecten a través del relat allò que hom viu. La forma (la narració) amaga i descobreix la clau d'interpretació d'allò que es fa inexpressable, inabastable i, alhora, proper; és clar que solament en part, ja que la interpretació és sempre una qüestió complexa i discutible.

Ens podem referir al mite com una eina de recerca i d'expressió. És també un tipus de llenguatge que diu quelcom amb una

² J. PRAT, "mito", a A. AGUIRRE (ed.), *Diccionario temático de antropología*, Barcelona, 1993, pp. 431-436

forma concreta. És important allò que diu i la forma com ho diu, però l'essencial és la interacció que s'estableix entre forma i sentit. El mite és un element de la cultura humana; a través d'ell, l'home de tots els temps intenta aprehendre i controlar la realitat. Cada grup humà confegeix, conforma i interpreta el mite; podem dir que aquest és una part integrant de la seva història. Paradoxalment, actualitzar aquesta parcel·la de la història pot fer necessari un procés de desmitologització: retornar el sentit, o el significat, a allò que ja no en té o ha perdut la seva legitimitat.

El drama és una manera de representar la realitat. L'escenari del drama és divers; el dia a dia ens ofereix varietat de formes: una partitura, una pel·lícula, una narració..., hom pot escoltar, llegir, sentir l'espectacle. Els seus personatges es mouen en i des de dimensions viscudes de la ficció i la realitat. Hi ha, però, la novetat que hi aporta l'actor i l'espectador: aquell que representa i aquell que ho contempla. Cada història representada (narrada...) deixa veure, dintre i a través d'ella, perfils humans, imatges de fets i esdeveniments, manifestacions del pensament; és l'experiència viscuda, la seva actualització, és l'expressió sentida de l'emoció que suscita en l'home l'actualitat del seu passat. La qüestió està a transformar el record en experiència, de tal manera que aquell esdevingui un element capaç de recrear el present. L'experiència té molt d'un temps, d'un espai, irreal, malgrat que vigent: és una imatge que empetiteix en el temps quelcom que és nostre i ens pertany, ja que ho hem viscut. La memòria engrandeix aquesta imatge, la recupera; fa present un passat viscut, sentit, actual. La memòria fa present a l'espectador que allò que se li representa té un significat.

La lectura (representació) del mite ens transporta a dimensions abstractes, però viscudes, de la realitat. El mite, i allò que representa, passa de l'àmbit d'allò irreal a l'àmbit d'allò autèntic, és viscut com a incident i sentiment que es donen en l'home en qualitat d'home, quan l'interpreta. El mite reflecteix fonamentalment situacions humanes; es representen anhels, fantasies extremes de la mateixa vida, malgrat ser combinades amb diversitat de formes. Si ens referim a la salut com un dels mites de la història humana, estem agafant com a perspectiva tot el que s'ha dit i suggerit més amunt: una situació fantàstica, però real, que cal interpretar i actualitzar³. La salut es mou entre la ficció d'allò a què es

3 Sobre del tema el mite de la salut, vegeu J. A. RODRÍGUEZ-J.M. DE MIGUEL,

refereix i la realitat que hom viu. Fer proper el mite de la salut és interpretar-lo i actualitzar-lo. Fer propera la salut és interpretar i actualitzar aquest món de ficció (realitat) que representa. El llenguatge (la lectura) és, per a nosaltres, una manera de descobrir tot allò que diu i no sabem dir quan parlem de salut. La lectura no és un motllo, no és quelcom donat i acabat: és un terreny obert als quatre vents que ofereix força combinacions i interpretacions; és clar, però, que cal decantar-se per alguna. La lectura és una aventura que ens condueix a experiències conegudes, insòlites, inversemblants..., reals. Llegir, buscar, descobrir, comprendre amb la lectura què vol dir, què és estar sa, resulta un joc engrescador. Cada jugador hi participa amb les seves eines, amb el seu enginy, amb la seva curiositat, amb la seva experiència.

La salut és un joc. Participació, benestar i eficàcia són tres expressions que acompanyen el concepte de joc. No és simple imitació i compliment d'unes regles preestablertes; el joc és, sobretot, una activitat que es duu a terme en solitud i en companyia, demana creativitat, independència, dubte, decisió..., el joc representa quelcom que es viu amb passió. No importa tant l'èxit o el fracàs de qui hi participa, sinó la manera de viure'l, l'habilitat per a fer d'una activitat donada quelcom nou, diferent, divertit... El joc, com a tal, és objecte passiu de la intervenció d'un altre, no pot canviar ni moure's, no és res si el jugador no s'hi implica, no el fa ser: ofereix i demana participació. Posa a l'abast del jugador un munt de possibilitats a dues bandes: les del joc i les del jugador. De la participació depèn que el joc esdevingui el que sembla ser, o bé una altra cosa. L'expressió "*jugar amb els altres*" té, tot sovint, un sentit pejoratiu. Per què? Jugar amb l'altre és descobrir en comú un munt de perspectives engrescadores i sense fi; fins i tot quan el joc ens posa en un atzucac s'estableix una mena de complicitat entre el límit i la capacitat per a superar-lo. Sentir-se vençut, ja és una manera d'anar més enllà dels propis límits en prendre consciència d'aquests. Veure, comprendre el que hi ha, i decidir què fer-ne, forma part de l'estratègia del joc.

Quan el malalt se sent vençut per la malaltia, no és l'atzar qui marca l'horitzó de la salut, sinó la situació a la qual porta la mateixa malaltia. Una situació que esdevé un conflicte vital. La probabilitat de resoldre el conflicte es mou entre el refús i l'accep-

tació. Ambdós (el refús i l'acceptació) formen part d'un joc amb regles fixes, en principi inamovibles, com pot ser la incapacitat, l'envelliment, la mort... Resta encara allò que en termes lúdics podem anomenar l'estratègia; millor, l'eficàcia de fer del límit, d'allò que ens és sobrer com el dolor, el defalliment, la degradació..., alguna cosa satisfactòria i benestant. Alguna cosa real. Es tracta de transformar la ficció en quelcom tangible. Com en el mite.

A l'aula, amb els alumnes, fem un joc: llegir, buscar, descobrir amb la lectura què és la salut, què vol dir estar sa; alhora se'ns posa de manifest què és la malaltia, què vol dir *estar malalt*. Aquí reduïm l'espai de la nostra observació a dues lectures: *La razón del mal* i *Ensayo sobre la ceguera*.⁴ No són les úniques lectures que fem servir, ja que la pretensió no va més enllà de dur a terme un exercici pràctic i suggeridor amb el qual il·lustrar el nostre discurs sobre la salut. La complicitat que existeix entre els personatges d'una obra i el seu món equival, per a nosaltres, al teixit de relacions i influències que s'estableixen entre l'home i el seu entorn. El contingut fonamental de l'obra és l'embogiment d'una societat que malda per sobreviure a costa del que sigui. Hi ha un personatge concret que assoleix un relleu peculiar: aquell que fa del sentiment i de l'afecte el motor que "*l'arrossega cap amunt, cap al món dels vius*"⁵.

11

⁴ R. ARGULLOL, ed. Destino, Barcelona, 1993, i J. SARAMAGO, ed. Alfaguara, Barcelona 1996, respectivament. A fi d'evitar confusions ens referim a totes dues obres amb el terme l'*obra*; quan vulguem fer la diferenciació entre l'una i l'altra, ho indicarem expressament. Llegim l'obra dins el marc de l'*Antropologia de la salut*, i el seu referent teòric és els dos articles publicats a *Ars Brevis* 1(1996)13-31 i 2(1997)13-29. L'abreviatura *R.M.* correspon a *La razón del mal*, i l'abreviatura *E.C.* correspon a *Ensayo sobre la ceguera*. Quan citem directament l'*obra* en el nostre text, traduïm al català a fi de no distreure l'atenció del lector amb el canvi de llengua, però no és així quan situem la citació al peu de pàgina; llavors conservem l'idioma original en el cas de la *R.M.*, i la traducció al castellà en el cas d'*E.C.*

⁵ *R.M.*, p. 270. Mentre a *E.C.* el nom dels personatges és genèric ("la mujer del médico", "los contaminados", "el primer ciego"...), a *R.M.* solament s'empra el nom genèric per a aquells que estan afectats pel mal ("los exánimes"), els altres personatges es distingeixen expressament: Rubén, Aldrey, David... També la salut, com la malaltia, té denominacions de tipus genèric: benestar-malestar, manera de viure, dependència... La salut i la malaltia adquireixen la seva dimensió real quan l'home i la societat són els seus protagonistes; és a dir, quan es refereix a algú que es distingeix expressament entre els altres.

El mirall

A l'obra el lloc de convivència és la *ciutat*. El seu personatge és l'home individual i l'home social. És en aquest lloc i és aquest home, que es mou entre la ficció i la realitat, qui ens convida a parlar de salut i de malaltia en un món que se'ns posa al descobert i que nosaltres desxifrem. La *ciutat* reflecteix la soledat, la brutícia, la insolidaritat, la necessitat..., també el coratge de tirar endavant i afrontar un futur sense perspectives engrescadores, amb límits. La *ciutat* és el mirall fenomenològic d'allò que per a molts és la malaltia de viure; també és el lloc on la lucidesa, junt amb el sentiment i l'afecte, ens dóna peu a parlar de salut; així com la manca d'autonomia, d'informació, de responsabilitat fan possible parlar de malaltia.

Una *ciutat* i uns homes qualsevol en un món qualsevol⁶, en la qual tot sovint l'únic que importa és això, sobreviure. A vegades la *ciutat* és un problema de convivència: la fam i la set causen estralls; la fam de menjar i la set de ser i sentir-se algú per als altres⁷; el seu autèntic desordre i la seva monstruositat no són urbanístics sinó humans; l'ombra del desordre, del desequilibri, de la decadència creix i devora l'espai que l'envolta. Hi ha un perill: que la *ciutat* esdevingui incontrolable; ha de ser una màquina perfecta de viure⁸. És font de conflictes i contrasentits⁹: pròspera, oberta, vital, ordenada, feliç..., esdevé encerclada en si mateixa, apàtica, caòtica, discriminadora...; els interessos i les passions la convulsionen llençant-la vers la paradoxa de la immobilitat, el conformisme, la impotència per una banda, i el coratge, la lucidesa i la recerca del seu sentit per l'altra. A vegades, no sembla que connecti amb qui l'habita; hi ha una tensió entre el fons (el ciutadà) i la forma (la ciutat), semblant a la tensió que provoca en l'home la consciència d'estar malalt o de poder emmalaltir. La relació que s'estableix entre l'un i l'altra, pot ser llegida en termes de

⁶ "Una ciudad ecuaníme consigo misma, sabía que la justicia ya no consistía en hurgar en las heridas sino en disponer del suficiente maquillaje para disimular las cicatrices", R.M., pp. 10-11.

⁷ "Y lo imprescindible, como pronto se dedujo, era sobre todo el alimento y el salario", R.M., p. 98. "Tendría que quedarse ciega ella también para comprender que una persona se acostumbra a todo, especialmente si ha dejado de ser persona", E.C., pp. 257-258.

⁸ "Se podía hablar del pasado y del futuro pero no del presente... El presente no existía", R.M., p. 104.

⁹ "Ser fantasma debe ser algo así, tener la certeza de que la vida existe, porque cuatro sentidos nos lo dicen, y no poder verla", E.C., p. 277.

la convivència entre l'home i ell mateix¹⁰. Les propietats que s'atribueixen a la *ciutat* són el mirall d'una condició humana que viu entre la salut i la malaltia: aquest és un procés complex de reconeixement i intercanvi marcat pel moviment inestable d'apropament i distanciament entre una situació i l'altra¹¹. Allò de negatiu que expressa la descripció de la ciutat es relaciona amb la malaltia; també es refereix a una situació "no integrada" en un grup que es considera a si mateix "normal"¹².

La malaltia

La *ciutat*, i qui l'habita, es caracteritza per la diversitat de manifestacions d'un únic cor: aquell que la fa viure, aquell que la fa ser; també, aquell que l'ofega, que la incomunica, que s'hi imposa... La *ciutat* és bella, implacable, generosa, cruel, apassionada, estranya, pròspera... El cor de la *ciutat* (el cor de l'individu) reflecteix el misteri de l'infinit precisament per la pluralitat de formes sentides que bateguen en el seu interior¹³. Però, a l'obra, la ciutat vol ser dominada despòticament amb unes eines de gran eficàcia: la comunicació i la necessitat de sobreviure¹⁴. Quan el diàleg vol planificar i imposar, llavors aïlla, incomunica el ciutadà, els fa ser no res, són morts abans de ser exiliats; quan es fa de la necessitat de supervivència el motiu de viure, llavors el recel, si més no, és qui basteix la vida del ser. La malaltia planifica i imposa els seus arguments, el malalt no pot sinó malfiar-se d'aquesta nova manera de viure, tem ser enterrat abans de morir¹⁵. La salut suggereix, ofereix, proposa... apel·la a la capacitat humana de pensar, triar, moure's...

¹⁰ "Vio que quería tener compasión pero que, por alguna razón indeterminada, no conseguía tenerla... Sentía algo mucho más neutro: malestar", R.M., p. 109.

¹¹ "Los contagiados cerraron resignadamente la puerta y fueron en busca de las migajas; era tanto el desaliento que uno de ellos llegó a decir, y esto muestra bien lo desesperados que estaban: si vamos a quedarnos ciegos, si es este nuestro destino, mejor sería irnos ya a la otra parte, al menos tendríamos qué comer", E.C., 105.

¹² Per exemple, a la R.M. són els exànimes respecte a la resta, i per a E.C. són els cecs aïllats de la població general; en aquest darrer cas val la pena fixar-se com la malaltia contamina tota la ciutat: reflecteix la possibilitat que tota una societat emmalalteixi quan el seu futur apunta al caos, si no és que hom descobreixi les pròpies arrels.

¹³ "Estar ciego no es estar muerto, pero estar muerto si es estar ciego", E.C., p. 128.

¹⁴ R.M. i E.C., respectivament.

¹⁵ "Los fríos intensos se prolongaron a lo largo de todo el invierno poniendo en duda la llegada de la primavera... Cuando ésta por fin llegó con cierto retraso en relación a las exigencias del calendario, la ciudad, indiferente, permaneció sumida en su particular invierno", R.M., p. 113.

No n'hi ha prou amb viure, cal ser artesà de la vida. És a dir, cal modelar-la, aconseguir donar un aire personal a un guió comú; cal recrear el paper que representem sense menysprear-lo, simplement transformar-lo en quelcom nou i amb un sentit atraient, engrescador. La *ciutat*, com a tal, no és causa de malestar, són els qui l'habiten qui embruten o dulcifiquen el seu rostre; la seva raó de ser no està en ella mateixa: quan els cecs abandonen la quarantena, el lloc cremat deixa d'existir¹⁶. La *ciutat* no exilia mai ningú, són els ciutadans qui ho fan: el malalt té un nom que el distingeix, que el margina (exànimel¹⁷), es prenen mesures efectives ("en qualsevol circumstància era imprescindible que semblés que tot estava sota control"¹⁸), es formen comissions, es prohibeix la por, la ignorància i la inseguretat, com si el malalt no fos una barreja de tot això, i més¹⁹. No és tant la malaltia qui provoca les desigualtats, sinó la lectura i la resposta que la societat, i el sistema sanitari, dona a qui està afectat per un tipus de malaltia. La malaltia²⁰ origina una mena de mancança que també afecta l'entorn, provoca una crisi a nivell individual i a nivell social. De manera semblant, les situacions individuals i socials són causa de crisi: per exemple, qualsevol tipus d'exclusió. Són fenòmens generadors de desigualtats, d'un malestar patològic. En aquestes circumstàncies, la salut demana, exigeix, una intervenció eficaç²¹.

Però l'home malalt té recursos. No es tracta tant d'assumir el paper assignat com d'esbrinar què és el que es pot fer amb allò que hom té²². Els personatges de l'*obra* (E.C.) representen aquest sense nom, que no és tant un anonimat com el reconeixement que som una mica com una part del ser de tots els altres. Hom no sap ben bé el que és fins que es troba en una situació inesperada, no

¹⁶ "Entonces, para simplificar, ocurrió todo al mismo tiempo, la mujer del médico anunció a gritos que estaban libres, el tejado del ala izquierda se vino abajo con horrible estruendo, dispersando llamadas por todas partes...", E.C., p. 248.

¹⁷ "...se dio un nombre a los afectados. Se les llamó exánimes", R.M., p. 57. A E.C. és, si més no, la manca de lucidesa qui aïlla el ciutadà (el cec)

¹⁸ R.M., p. 59.

¹⁹ "Era evidente que para él lo peor no era el mal en sí, ni su preocupante extensión, ni tan siquiera la inutilidad de cualquier tratamiento probado hasta entonces, lo peor era su carácter incomprensible", R.M., p. 62.

²⁰ "Para él todo estaría definitivamente perdido si llegaba a aceptarse que los afectados por el mal eran, como muchos pensaban, el mal mismo", R.M., p. 134.

²¹ "Había llegado el momento de la acción, y la acción, naturalmente, tenía que estar dirigida a la erradicación completa del mal", R.M., p. 183.

²² "Hay en nosotros una cosa que no tiene nombre, esa cosa es lo que somos", E.C., p. 314

planificada, i vol, necessita, sortir-se'n²³. La malaltia no deixa de ser un guió imposat a un personatge, aquest pot abandonar-se al paper assignat, o bé recrear-lo, fer-ne una obra d'art. Esbrinar les causes de la malaltia ja és marcar distàncies respecte a elles; suposa la possibilitat de fer front a allò que la provoca. Sovint un pla estratègic, en aquest sentit, no demana tant una intervenció sanitària sinó que apel·la a la responsabilitat de la consciència personal i social de l'individu²⁴. Dit d'una altra manera: la salut és un bé i un valor universal, o és un interès i un benefici estrictament particular?

La salut

La ciutat mostra el perfil d'una societat patògena, d'un disfuncionament a nivell d'estructura, d'organització, a nivell d'una manera de viure: agressivitat, amenaça, pertorbació... Quan es fa de l'agressivitat consciència, de l'amenaça resolució, i de la pertorbació eficàcia... hom pot apreciar que la salut és tant l'art de transformar el malestar en benestar com fer de la realitat un malestar lúcid i agosarat²⁵. Hem d'admetre que el present i el futur estan amarats per situacions malaltisses; tota perspectiva de salut conviu amb realitats que demanen i poden ser transformades en sanes. Es tracta sobretot de tenir cura de la salut com un bé i un valor que dóna sentit a la vida i al món; un bé i un valor per a tots, no solament per a qui és receptiu al discurs; també, sobretot, per a qui sofreix les conseqüències de la ineficàcia de les paraules. La sanitat és una institució amb un complicat cost d'organització i distribució de recursos, és una eina de servei dispensadora de beneficis, i no hauria de ser un mitjà de poder social i polític. Naturalment, el sector sanitari és un element important en la valoració i consecució del nivell de salut, però la salut i la malaltia són fonamentalment dues realitats que es fan efectives en l'àmbit de la necessitat d'assolir-la, en el primer cas, i en l'àmbit de la necessitat d'allibe-

²³ "Vio que quería tener compasión pero que, por alguna razón indeterminada, no conseguía tenerla. También vio que éste era un hecho particularmente grave. ¿Desde cuándo era así? Posiblemente desde hacía mucho tiempo, aunque ahora todo se había hecho más evidente", R.M., p. 109.

²⁴ "Hoy es hoy y mañana será mañana, y es hoy cuando tengo la responsabilidad, no mañana, si estoy ya ciega, Responsabilidad de qué, la responsabilidad de tener ojos cuando los otros los han perdido", E.C., p. 287.

²⁵ "Lo que me interesa es saber por qué estamos atrapados y no hacemos nada para dejar de estarlo", R.M., p. 163.

rar-se'n, en el segon cas²⁶.

És una contradicció pensar en la salut i desentendre's d'allò que és específicament humà: viure amb autonomia i iniciativa, viure com a protagonista d'una història en la qual tot actor és el principal²⁷. Negar el mal viure com una manera de viure pròpia i dels altres, és una mena de malaltia que trenca l'equilibri individual i social²⁸. L'apatia existencial, la indiferència vers el sofriment és un signe de manca de salut. No es tracta solament de guarir, també de prevenir les deficiències i les males condicions de vida i de treball: la insensibilitat i la incomunicació, per exemple²⁹.

La ciutat és el significant social de la salut i de la malaltia; fa referència a una sèrie de signes comuns comparables a aquells que hom viu i veu individualment. El lector s'adonarà que aquest no és un discurs ideològic, sinó que es recolza, malgrat que parcialment, en l'observació d'un fet real: l'*obra* que hem triat com a punt de referència. La ciutat ens ha descrit els efectes de la manca de salut, però ens n'ha dit, també, les causes?

La forma i allò que significa

L'àmbit social és l'escenificació lògica d'històries particulars, dóna sentit a una diversitat d'experiències; d'aquí ve que les semblances i les diferències amb les històries individuals no són necessàriament a la totalitat, però sí que són suficientment autèntiques perquè hom s'hi senti representat, ni que sigui, precisament, en allò que se'n distancia. La salut constitueix una forma elemental de viure que s'interpreta biològicament, psicològicament i socialment. El fet que no sigui viscut d'aquesta manera per la majoria de la població indica, si més no, la incapacitat històrica de pensar la salut i d'intervenir-hi³⁰. És clar que aquesta manera de

²⁶ Sobre la problemàtica del sistema sanitari se'n fa ressò l'article de J. Raventós i Conti, "El coste de la sanidad", a *La Vanguardia*, 29 Diciembre 1997, p. 15: "*Hemos de ser conscientes de que las actuaciones técnicas o farmacológicas no son una panacea para superar todos los problemas de salud, que a veces son sólo sociales.*"

²⁷ "Iré viendo menos cada vez, y aunque no pierda la vista me volveré más ciega cada día porque no tendré quien me vea", E.C., p. 362.

²⁸ "Excepto a algunos aventureros curiosos y a algunos voluntarios del humanitarismo, que se ofrecieron a colaborar, a nadie se le ocurría viajar a la ciudad marcada", R.M., p. 115.

²⁹ "Vivimos encerrados en una cárcel de cristal y me temo que empiece a gustarnos estar así... A veces es toda la ciudad la enferma. Los exánimes han sido la fase terminal de lo que ya llevábamos dentro desprecupadamente cuando creíamos que todo en nosotros era saludable", R.M., p. 165.

³⁰ "De esa masa estamos hechos, mitad indiferencia y mitad ruindad", E.C., p. 44.

viure (la salut) té matisos i característiques específiques de cada individu i de cada cultura. La globalització és una temptació necessària per a comprendre què hi ha d'original en allò que se'ns descriu com a general. No es tracta de confrontar l'aspecte social amb l'aspecte personal, ni tampoc de complementar l'un amb l'altre; es tracta simplement de *veure*, a partir d'un fet concret (l'*obra*), quina connexió, quina influència, quines possibilitats hi ha. Un codi de salut comú no existeix; hi ha, si més no, la responsabilitat de prendre consciència de què es vol fer amb allò que hom pot fer, a fi d'intervenir eficaçment en la millora de la vida humana³¹.

La *ciutat* significa la forma amb què es presenta la salut i la malaltia. Hom ha de cercar a través dels carrerons de la interpretació, no solament allò que amaga sinó també allò que rep³². El resultat és una imatge fosca, sòrdida, confusa... Tot un repte per fer d'això (de la salut i de la malaltia) un lloc de convivència; tot un repte per fer de la malaltia el lloc de convivència amb un mateix i amb els altres. La salut no sorgeix del no-res; tampoc necessàriament de la malaltia. La salut sorgeix de la vida mateixa, sigui quina sigui, i com sigui, aquesta vida que ha de tenir significat i sentit a partir del que és i pot ser. La salut no pot agermanar-se amb la passivitat ni amb el conformisme; sí pot fer-ho amb el sofriment i amb la recança: és l'intent de recrear l'experiència, de fer del misteri quelcom abastable. És a dir, és fer del sentiment i de l'afecte un fet de la vida real³³.

La ficció narrativa de l'*obra* es refereix a la realitat. La pregunta pel *sentit* és com l'ombra que ineludiblement persegueix els personatges³⁴. Amb la mateixa força que s'interroga al lector, alhora, se li demana que no abandoni la seva sintonia amb la realitat: les persones, els fets, les situacions... exerceixen una influència

³¹ H.G. GADAMER, *El estado oculto de la salud*, ed. Gedisa, Barcelona 1996. Per a l'autor la salut és el ritme de la vida, un procés continu en el qual l'equilibri s'estabilitza una vegada darrere l'altra; però la salut també és aprendre a acceptar la pròpia malaltia i conviure amb ella en la mesura que aquesta ho permeti, cf. nt. 4

³² "Antes de que esto sucediera la vida circulaba con fluidez por las venas de la ciudad y nada presagiaba ningún cambio", R.M., p. 11.

³³ "A medida que repoblaba pequeñas zonas del cuadro, cubriendo manchas o raspaduras, tenía la sensación de que las imágenes, antes congeladas, adquirían movimiento", R.M., p. 127. "En el dormitorio de la chica, sobre la cómoda, había un jarrón de vidrio con flores ya secas, el agua se había evaporado, fue a ellas a donde se dirigieron las manos ciegas, los dedos rozaron los pétalos muertos, qué frágil es la vida si la abandonan", E.C., p. 283.

³⁴ "...la ceguera también es esto, vivir en un mundo donde se ha acabado la esperanza", E.C., p. 240.

concreta sobre la vida³⁵. El sentit s'expressa i es fa aprehensible a través de la forma; d'aquí ve que qualsevol intent per menystenir la forma és en detriment del seu sentit. Per exemple, el sentiment de dolor s'expressa a través del gest, del llenguatge. Apropar-se al sentit d'allò que és genuïnament humà, demana apropar-se a l'home en solitud i en companyia. Podem dir que la condició humana és la forma de la realitat que conté: l'home individual i social. La salut és una qualitat de la forma; la malaltia, també. La malaltia ja no s'entén exclusivament com un desordre o disfuncionament orgànic o funcional, i tampoc la salut no s'entén exclusivament en termes d'equilibri o harmonia orgànica o funcional; de la mateixa manera que el benestar no és un atribut únic de la salut, i el malestar de la malaltia. Hom pot fer de la vida un *moment* malaltís abocat a una descomposició sense retorn³⁶.

Desmitologitzar és prendre consciència d'allò que vol dir el llenguatge del mite. Hi ha un conflicte: no sabem ben bé què vol dir *salut* i estar sa. Ignorar el conflicte equival a tancar els ulls a l'espectacle: a la malaltia? Llegir, descobrir i comprendre ja és una manera de *veure*, de no ser cec; si no podem renunciar a allò que som, tampoc no podem renunciar a allò que podem ser: protagonistes d'una eficàcia que guareix, millora, té cura de... Òbviament, la ciència i la tècnica hi tenen molt a dir i a fer, però tenen els seus límits, fronteres que no poden superar; també tenen les seves contradiccions i ambigüitats: el cost i la intervenció del sistema sanitari és equivalent a un augment de la qualitat de vida? La qüestió no cerca el retret sinó l'anàlisi i la reflexió; la qüestió no cerca una resposta sinó un silenci, una contemplació. La crítica no implica la destrucció dels plantejaments, busca evitar que hom en faci una qüestió tancada. Hi ha també una atenció i resolució del conflicte a nivell d'allò que és genuïnament humà: la sensibilitat, és a dir, hom se sent afectat, interessat, per l'entorn i veu que pot millorar-lo. És l'interès per allò que ens és propi sense arbitrarietats ni especulacions teòriques, més enllà de tot convencionalisme; per exemple, si la violència és una patologia; cerquem amb rigor, amb lucidesa, les seves causes, els seus factors desencadenants, el seu con-

³⁵ "Entonces se escuchó el sonido de una sirena que interrumpía el amanecer. Un sonido que se aproximaba, cortante como el filo de una navaja", R.M., p. 271.

³⁶ "Lo que sucede es que ya nos es imposible saber quien está sano y quien no", R.M., p. 133.

text..., dibuixem un diagnòstic, un pla terapèutic i assistencial eficaç, a curt i a llarg termini, a nivell personal i social; utilitzem l'argument que genera una acció de millora orientada vers una guariació total, vers la utopia de la salut, si cal. Hi ha un context que afavoreix el procés de salut, que el desencadena; en aquest aspecte, l'*obra* que ens ha servit de referent és molt il·lustrativa, significativa.

A través de la lectura hem conegut un món imaginari i alhora real, el nostre. L'important per a nosaltres no és allò que hem dit, ni tampoc allò que suggereix l'*obra*; l'important és *veure* que potser tenim l'esperit entelat de tant mirar i no aturar-nos a contemplar allò que hi ha. Potser l'important és creure en l'eficàcia de quelcom tan humà, i tan provocador, com és la lucidesa de fer del sentiment i de l'afecte una acció vital, útil. Ignorar el que som i el que podem fer és no fer-nos justícia, és, com diu el poeta, *enfosquir-nos l'ànima*.

Abstract

Myth is an anthropological truth. It expresses human reality whether based on fact or fiction. The myth of health is not a way of speaking about health, but about mankind. Man makes myth in order to know himself as he is. Creating myth in order to know himself, man becomes aware of what he is able to do with his real self. Myth needs to be interpreted.

In the article the *city* is the image of the degeneration of the sense of human identity. But what identity? The article invites the reader to play this game: to read, discover and understand what it means when man speaks of the myth of health having read the two above mentioned books (more imperfectly, of course). Maybe the proposed game is nothing than away of discerning what it means to *put down roots*.